

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається сутність системного підходу в процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до науково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: система, педагогічна система, підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Сучасний етап розвитку суспільства потребує консолідації свідомості навколо ідеї побудови гуманістично орієнтованої, демократичної держави. Особливого значення набуває модернізація освіти на принципах демократизації та гуманізації, створення умов для всебічного розвитку інтелектуальних і професійних якостей особистості. Зауважимо, що цей процес не завершується по закінченні вищого навчального закладу, а відбувається впродовж життя, оскільки вчитель повинен постійно розвиватись і вдосконалюватись. Тому важливим завданням постає підготовка майбутніх учителів до здійснення науково-дослідницької діяльності з урахуванням системного підходу до підготовки майбутніх учителів початкової школи. Розглянемо, як трактується системний підхід різними науками.

Системний підхід до вивчення наукових явищ розкрито в роботах філософів (О.Н. Авер'янов, В.Г. Афанасьєв, В.І. Блауберг, М.С. Каган, О.І. Уємов, А.Ю. Цофнас, Г.У. Югай, Е.І. Юдін та ін.), психологів (І.Д. Бех, С.Ф. Клепко, Ю.М. Колягін, В.А. Семиченко та ін.) і педагогів (Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, Т.О. Ільїна, Р.А. Інне, Н.В. Кузьміна, Н.Д. Нікандров, В.М. Садовський, Л.Ф. Спінрін, М.Л. Фрумкін та ін.).

Системний підхід, на думку В.С.Ільїна, використовується тоді, коли перед дослідником стоїть завдання виявити інтегративна властивості та якісні характеристики об'єкта, коли потрібно зрозуміти складноорганізований об'єкт як цілісність, виявити його структуру, характер взаємодії елементів, що закономірно обумовлюють визначеність системного об'єкта. Його слід розглядати не як альтернативу філософським методам, а як допоміжний засіб побудови концептуального апарату, адекватного об'єкту вивчення (В.Г. Афанасьєв). За своїм місцем в ієрархії рівнів методології науки, зазначає О.Г.Асмолов, системний підхід виступає як пов'язуюча ланка між філософською методологією і методологією спеціальних наук.

Провідні дослідники системного підходу у вітчизняній науці (В.В.Блауберг, В.П.Кузьмін, В.М. Садовський, Е.Г.Юдін та ін.) підкреслюють, що фундаментом системного підходу виступає методологія діалектичного й історичного матеріалізму. Для вивчення складно організованих об'єктів у межах системного підходу, завдяки особливій процедурі спрощення конструюються моделі (структурні та функціональні), вироблюються спеціальні уявлення і поняття. Головною умовою цих моделей, що імітують вихідну систему, є можливість адекватного зворотного переходу до вихідного об'єкту, який моделюється, без втрати суттєвої для його розуміння інформації. Під час розгляду системних об'єктів предметом дослідження виявляються не тільки причинні, але й генетичні, структурні, функціональні тощо.

Мета статті – розкрити сутність системного підходу у процесі підготовки майбутніх учителів молодших класів до здійснення науково-дослідницької діяльності.

За словником, системний підхід – це напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем.

Системний підхід у педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх в єдину теоретичну картину [2, с.305].

Реалізувати можливості системного підходу до дослідження проблем підготовки вчителя – означає, розглядати педагогічний процес як систему (системний підхід). При цьому важливо зауважити, що в теорії систем вважається допустимим, враховуючи завдання і можливості дослідження, обмежити підхід якимсь одним напрямом, але за умови визначення тієї цілісності системи, що вивчається. Дотримання останньої умови дозволяє досягти єдиного розуміння результатів дослідження, визначити його практичну значущість.

У педагогічній лексичі теоретиків педагогіки і практиків доволі часто в різних контекстах вживається поняття "система" (система навчання, система виховання, методів тощо). Одним із перших до визначення сутності педагогічних систем звернувся В.П. Беспалько. В його розумінні педагогічна система – це "упорядкована сукупність засобів і методів реалізації алгоритмів управління педагогічним процесом". Педагогічна система – "система управління педагогічним процесом, що складається з діалектичної суми дидактичного і виховного процесів" [1]. Враховуючи підкреслену В.П. Беспалько націленість педагогічного процесу на якісне перетворення студентів, відповідно до вимог соціального замовлення, не можна не побачити, що педагогічна система створюється й функціонує з метою забезпечення оптимального протікання педагогічного процесу.

Н.В.Кузьміна під педагогічною системою розуміє "безліч взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти і навчання підростаючого покоління й дорослих" [3]. Зауважимо, що введенням поняття "функціональних компонентів" Н.В.Кузьміна привертає увагу до необхідності дослідження усталених базових зв'язків основних структурних компонентів, що виникають у процесі діяльності керівників, педагогів та учнів.

Аналіз фахової літератури з порушеної проблеми свідчить, що термін "педагогічна система" вживається доволі неоднозначно. В багатьох випадках під нього підводяться окремі складові частини педагогічного процесу, сукупність організаційних форм тощо. Широке розповсюдження і також з неоднозначним сенсом поряд з поняттям "педагогічна система" в педагогічній теорії, особливо в останні роки, з появою так званих авторських шкіл, мають поняття "виховна

система" і "дидактична система". При цьому традиційні поняття "система виховання" та "система навчання" не тотожні їм, хоча часто можна бачити змішення цих різних за сенсом понять. Якщо "система виховання" і "система навчання", на думку В.П.Беспалько, її утворюють, то виховна й дидактична системи виступають як засоби ефективного вирішення школою своїх завдань [1].

Більш глибоке проникнення в сутність педагогічної системи можливе лише на шляху її компонентного аналізу, що здійснюється відповідно до загально визначених у системології етапів (кроків).

На першому етапі необхідно визначитись із набором підсистем, обґрунтувати їх вибір. У цьому найскладнішому питанні серед дослідників педагогічних систем відсутня єдність. І це не випадково. П.І. Ставський дійшов висновку, що, по-перше, вибір підсистем є інтуїтивним творчим актом, а по-друге, – остаточний доказ необхідності введення в об'єкт саме зазначених підсистем може бути лише за умови повної побудови моделі, що адекватно відображає явище, тобто по мірі створення цілісної теорії. Головне при цьому – компоненти системи повинні пояснити доцільне цілісне функціонування їх упорядкованої сукупності.

Спробуємо відповісти на принципове запитання: чому не всі дослідники педагогічних систем як структурний компонент визначають мету? Щоб відповісти на поставлене запитання, уповні логічна вимога орієнтації на власні уявлення про склад компонентів педагогічної системи. У вирішенні цієї проблеми ми виходимо з того, що критеріїв необхідності і достатності компонентів, також як і алгоритму їх виокремлення немає. Тому всі підходи правомірні залежно від того, які дослідницькі завдання вирішуються засобом моделювання педагогічних систем.

У своїх міркування ми відштовхуємося від визначення процесу взагалі як послідовної зміни станів чогось і сутнісної характеристики педагогічного процесу в підготовці вчителя молодших класів як цілеспрямованої взаємодії педагогів та вихованців, у ході якого розв'язуються освітньо-виховні завдання. Це дає підставу виокремити перші два елементи: викладачів та студентів. Їхня взаємодія своєю кінцевою метою має набути останніми досвіду організації науково-дослідницької діяльності. Успішне засвоєння досвіду, як відомо, здійснюється у спеціально організованих умовах за наявності відповідної матеріальної бази, що включає активні і пасивні засоби. Отже, ми можемо назвати ще два компоненти педагогічної системи. Це зміст науково-дослідницької діяльності (досвід, базова культура) і засоби. Взаємодія цих чотирьох компонентів, на нашу думку, породжує педагогічний процес як динамічну соціальну систему. Вони необхідні й достатні і для утворення будь-якої педагогічної системи, і для пояснення механізмів її функціонування.

Ми виносимо мету за безпосередні рамки педагогічної системи, розуміючи, що це уявляється незвичайним для традиційного сприйняття. Проте це "непорозуміння" знімає розуміння мети як багаторівневого явища. Як мета – соціальне замовлення, вона дійсно "вітає як передумова", а в межах системи вона внутрішньо притаманна (іманентна) змісту як педагогічно інтерпретованому соціальному замовленню, присутня в явному чи неявному вигляді в засобах так само, як і в педагогії, й у вихованців вона функціонує на рівні її усвідомлення і прояву в діяльності. "Мета, – зазначав П.К.Анохін, – опосередковуючи реальну діяльність, не тільки характеризує загальний результат діяльності, але й як закон визначає спосіб та характер його дій". Суб'єкти педагогічного процесу (педагоги і вихованці, викладачі та студенти), взяті абстрактно, є єдністю мети і діяльності, "модус переходу від суспільства до особистості, як модусом переходу від виду до індивіду є генотип" (за П.К. Анохіним). У цьому полягає і відповідь на запитання, чому не всі дослідники у структурі педагогічної системи виокремлюють мету. Вони виходять, напевне, з того, що доцільність і цілеспрямованість педагогічній системі надає спільна діяльність як взаємодія її суб'єктів. З іншого боку, мета як фактор освіти виявляється на більш глибоких рівнях дослідження педагогічної системи.

Введення до обігу вихідного відношення, одним з боків якого є зміст освіти в контексті навчально-пізнавального завдання, робить зрозумілим й обґрунтованим у структурі цілісного педагогічного процесу в будь-якій системі місце самовиховання та самоосвіти. Підкреслюється визначна роль діяльності студентів у засвоєнні змісту освіти. Прийняття у структурі педагогічного процесу провідним вихідне відношення вносить вклад і в розуміння сутності професійно-педагогічної підготовки, зокрема актуалізує задачний підхід до підготовки вчителя початкової школи як відбиття не тільки системного, але й особистісно-діяльнісного. Стає обґрунтованим наділення студента – майбутнього вчителя початкової школи властивістю первісної суб'єктності.

З огляду на зазначене, доходимо висновку, що забезпечення системного підходу у процесі навчання майбутніх учителів початкової школи сприятиме їхній підготовці до здійснення науково-дослідницької діяльності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні ролі особистісно-діяльнісного підходу в підготовці майбутніх учителів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Беспалько В.П.* Основы теории педагогических систем / В.П.Беспалько. – Воронеж, 1977. – 201 с.
2. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
3. *Кузьмина Н.В.* Методы системного педагогического исследования / Н.В.Кузьмина. – Л.: ЛГУ, 1980. – 182 с.

Подано до редакції 26.09.11